

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ
ΧΟΥΝΤΟΥΜΑΔΗ

Γιαγιά, πες μας ποια είσαι

Στοιχεία και μαρτυρίες

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΟΥΝΤΟΥΜΑΔΗ

**ΓΙΑΓΙΑ,
ΠΕΣ ΜΑΣ ΠΟΙΑ ΕΙΣΑΙ**

Στοιχεία και μαρτυρίες

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΓΙΑΓΙΑ, ΠΕΣ ΜΑΣ ΠΟΙΑ ΕΙΣΑΙ

Συγγραφέας: Αναστασία Χουντουμάδη
Επιμέλεια - Διόρθωση: Βάλια Μπράβου

© 2021, Εκδόσεις Κυριάκος Παπαδόπουλος Α.Ε., Αναστασία Χουντουμάδη

Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμιά διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας απαγορευτικής των προσβολών της. Κατά τον Ν. 2387/20 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975), απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε κάποιο σύστημα διάσωσης και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

Πρώτη έκδοση: Οκτώβριος 2021

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ

www.epbooks.gr

Καποδιστρίου 9, 144 52 Μεταμόρφωση Αττικής

τηλ.: 210 2816134, e-mail: info@epbooks.gr

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

Μασσαλίας 14, 106 80 Αθήνα, τηλ.: 210 3615334

ISBN 978-960-484-755-6

*Στις γυναίκες που μοιράστηκαν σκέψεις
και συναισθήματα μαζί μου*

*Η μεγαλύτερη τραγωδία που μπορεί να συμβεί
ανάμεσα σε μια μάνα και μια κόρη είναι όταν
δεν μπορούν πια να μιλήσουν
και να ακούσουν η μία την άλλη.
Αλλά τι συμβαίνει αν κατοικούν στο ίδιο σώμα,
αν είναι το ίδιο πρόσωπο
που μιλά με δύο φωνές;*

Marianne Hirsh

*Οι προσωπικότητές μας μοιάζουν
να γίνονται ασαφείς σε επικίνδυνο βαθμό
και να αλληλεπικαλύπτονται με αυτές των μητέρων μας.
οπότε σε μια απελπισμένη προσπάθεια να μάθουμε
πού τελειώνει η μητέρα και πού αρχίζει η κόρη,
επιχειρούμε μια ριζοσπαστική επέμβαση.*

Adrienne Rich

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	11
Εισαγωγή.....	13
Προσωπικό σημείο εκκίνησης και θεώρησης: προκαταλήψεις, προσδοκίες και επιρροές	19
Ποιες είναι οι γιαγιάδες σήμερα; Η σύγχρονη γιαγιά.....	25
1. Δημογραφικά χαρακτηριστικά και τάσεις.....	25
2. Γριές και γιαγιάδες, κοινωνικές αναπαραστάσεις	31
α) η σχέση με τον χρόνο	31
β) ο λόγος.....	33
γ) η εικόνα.....	35
3. Η ταυτότητα και ο ρόλος της γιαγιάς: κοινωνικές και αναπτυξιακές διαστάσεις.....	40
α) ταυτότητα και συμπεριφορά	40
β) μετάβαση στην ταυτότητα και τον ρόλο	42
γ) ο ρόλος και οι διάφορες μορφές του.....	44
δ) κίνητρα, προσωπική ανάπτυξη και παραγωγικότητα	49
4. Απελευθέρωση των γιαγιάδων;	54

Προσεγγίσεις της σχέσης γυναικών ως κόρες, μητέρες, γιαγιάδες.....	58
1. Ο θεσμός και οι εμπειρίες μητρότητας.....	59
2. Θεωρητικές προσεγγίσεις της σχέσης μάνας-κόρης.....	63
3. Η σχέση μάνας-κόρης όταν η δεύτερη γίνεται μητέρα.....	73
4. Και η σχέση γιαγιάς-εγγονιών;.....	84
Ένα σημείο στον κύκλο της μητρότητας;.....	93
1. Οι γυναίκες μιλούν με διαφορετικές φωνές.....	94
α) ως εγγονές.....	95
β) η σχέση μάνας-κόρης από την πλευρά της κόρης.....	103
γ) η κόρη που έγινε μητέρα.....	107
δ) η σχέση μάνας-κόρης από την πλευρά της μάνας.....	111
ε) οι γυναίκες ως γιαγιάδες.....	116
στ) μια τηλεγιαγιά 70 ετών αφηγείται.....	147
2. Μια σύνθετη ταυτότητα.....	150
Συμπερασματικά σχόλια.....	156

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μελέτη, καταγραφή και έρευνα συμπυκνώνονται στο βιβλίο *Γιαγιά, πες μας ποια είσαι: Στοιχεία και μαρτυρίες*. Καρπός πολύχρονης αναζήτησης/πορείας που κατέγραψε η Αναστασία Χουντουμάδη στο ευρύ φάσμα της ζωής των γυναικών ως κοινωνικών υποκειμένων, στους ρόλους που υιοθετούν στην οικογένεια και ευρύτερα καθώς και σε σχέση με τον εαυτό τους. Πόσο ανεπηρέαστες και ανεξάρτητες μπορεί να είμαστε οι γυναίκες σε έναν κόσμο σε συνεχή κίνηση, στον οποίο συμμετέχουμε ενεργά, τον διαμορφώνουμε με τις θέσεις, τα πιστεύω, τη δράση και τη συμπεριφορά μας;

Έχοντας νωρίτερα ασχοληθεί με παιδαγωγικά ζητήματα, μελετώντας εκ του σύνεγγυς τη θέση της γυναίκας ως μητέρας-τροφού και τη δυναμική της μέσα στην οικογένεια, η Αναστασία Χουντουμάδη, σε σταθερή σύνδεση με πλήθος γυναίκες, εμβάθυνε στα θέματα της γυναικείας ταυτότητας. Όπως και στην από κοινού μας έρευνα για τη μέση ηλικία (*Και μετά τα 50, τι; Μαρτυρίες γυναικών για τη μέση ηλικία*, 2011), έτσι και στο παρόν βιβλίο *Γιαγιά, πες μας ποια είσαι: Στοιχεία και μαρτυρίες* διατηρεί την ίδια σταθερή οπτική, ψηλαφώντας την εποχή όταν η γυναίκα υιοθετεί και δοκιμάζεται στον ανεξερεύνητο ρόλο της γιαγιάς.

Το βιβλίο, πλούσιο σε μαρτυρίες σημερινών γιαγιάδων στην Ελλάδα αλλά και σε σύνδεση με πρωτότυπες διεθνείς επιστημονικές έρευνες, φωτίζει χάρη στο αυθεντικό ενδιαφέρον της συγγραφέως ένα εν πολλοίς παραμελημένο θέμα. Μια πραγματικότητα που συνήθως βιώνεται στη σιωπή παρόλο που επενεργεί σε ολόκληρη την οικογένεια, επιδρώντας αποφασιστικά στη λειτουργία συνολικά της κοινωνίας.

Φάνη Δημητρακούδη
Νίκη Σταυρίδη

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε αναλογία με τον ισχυρισμό της Simone de Beauvoir¹ «Δεν γεννιέσαι γυναίκα, γίνεσαι», μπορούμε να πούμε «δεν γεννιέσαι μητέρα, γίνεσαι» και πολύ περισσότερο «δεν γεννιέσαι γιαγιά, γίνεσαι». Η ταυτότητα της γιαγιάς κατασκευάζεται και ανακατασκευάζεται επηρεαζόμενη από το κοινωνικο-ιστορικό πλαίσιο που την περιβάλλει και τα ιδιαίτερα προσωπικά βιώματα, καθώς και τον μοναδικό τρόπο που τα προσλαμβάνει και τα ερμηνεύει η καθεμία.

Αν και ο ορισμός της έννοιας «γιαγιά» είναι φαινομενικά απλός (η μητέρα ενός από τους δύο γονείς ενός ατόμου), περικλείει πλήθος παραγόντων που εμπλέκονται και διασταυρώνονται στη δημιουργία της ταυτότητας μιας γιαγιάς. Οι σημερινές οικογένειες έχουν γίνει πιο ποικιλόμορφες (π.χ. περισσότερες μονογονεϊκές οικογένειες και οικογένειες με γονείς του ίδιου φύλου), όπως έχει γίνει και η ταυτότητα της γιαγιάς και η σχέση γιαγιάς-εγγονιού. Η τελευταία δεν είναι άμεση, όπως αυτή μητέρας-παιδιού, αλλά διαμεσολαβείται από μια άλλη γενιά και τις συχνά πολύπλοκες σχέσεις που διατηρούν οι γιαγιάδες, όχι μόνο με τα παιδιά τους αλλά και με τους συζύγους των παιδιών τους, που συνήθως μεταφέρουν διαφορετικές οικογενειακές κουλτούρες από τη δική τους.

Οι συζητήσεις και οι προβληματισμοί για τις γιαγιάδες, όπως και για τις μητέρες, εστιάζονται συνήθως στη σχέση τους με το εγγόνι ή το παιδί και σπάνια διερευνούν την εμπειρία της γυναίκας-μητέρας ή γιαγιάς. Αυτή η σχέση έχει κοινωνική σημασία και υπόσταση μόνο στον βαθμό που προωθεί, ενθαρρύνει και στηρίζει ή, αντίθετα, αναχαίτζει και καταπιέζει την ανάπτυξη του παιδιού, χωρίς συνήθως να εξετάζεται κατά πόσο η σχέση αυτή στηρίζει και εμπλουτίζει ή

1. Beauvoir, Simone de (2009). *Το Δεύτερο φύλο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.

κρατά πίσω και καταπιέζει τις γυναίκες. Ο ρόλος τους, όπως και τα συναισθήματα που τον συνοδεύουν, εξετάζεται συνήθως μόνο προς μία κατεύθυνση, ενώ οι επιπτώσεις είναι αμφίπλευρες.

Η μητέρα έχει ερευνηθεί κυρίως λόγω της συμβολής της στην ανάπτυξη και τελική εξέλιξη του παιδιού. Για πολύ καιρό, το παιδί υποτίθετο πως ήταν αγόρι και με βάση αυτό κατασκευάστηκαν οι πρώτες θεωρίες στην αναπτυξιακή ψυχολογία. Αργότερα, έγινε αντιληπτό πως το παιδί μπορεί να είναι και κορίτσι – σαν ύστερη σκέψη, όπως και στη βιβλική ιστορία δημιουργίας των πρωτόπλαστων. Με την ενδυνάμωση του γυναικείου κινήματος, τη δεκαετία του 1970, οι μητέρες ήρθαν πάλι στο προσκήνιο και, παρόλο που έγινε σοβαρή προσπάθεια να μη θεωρηθεί η μητέρα υπεύθυνη και κατηγορηθεί για τα πάντα, όπως παλαιότερα (όταν για παράδειγμα ήταν η πρώτη ύποπτη για την εμφάνιση αυτισμού ή σχιζοφρένειας στο παιδί), και πάλι δεν της επιτράπη να πάρει τον λόγο και να μιλήσει η ίδια. Οι αδυναμίες της μητέρας εξετάστηκαν και εξηγήθηκαν και η ίδια ονομάστηκε ένα ακόμα θύμα της πατριαρχίας, το οποίο περιστασιακά θεωρήθηκε πως συμμαχούσε με αυτή. Αμφίθυμες καταστάσεις και συναισθήματα, συγκρούσεις και επικίνδυνες ακροβατικές ισορροπίες.

Για πολλά χρόνια λοιπόν η μητέρα ενός παιδιού ήταν αόρατη ως άτομο, ενώ ταυτόχρονα ήταν ορατή, αντικείμενο σεβασμού ακόμα και λατρείας αναφορικά με τον ρόλο της στη φροντίδα και διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Η μητρότητα ήταν «λειτουργήμα» και άλλα παχιά λόγια, όπου η λειτουργός και οι ανάγκες της δεν φωτίζονταν, καθώς θεωρούνταν ότι πήγαζαν από και εξαντλούνταν στις προσπάθειες εκπλήρωσης των αναγκών των παιδιών.

Η σκοπιά από την οποία με ενδιαφέρει και εξετάζω τη γιαγιά είναι αυτή που φωτίζει τη γυναίκα σε αυτό το στάδιο της ζωής της που γίνεται γιαγιά. Και πάλι, σε συντριπτικό βαθμό, οι δημοσιεύσεις στον Τύπο και οι επιστημονικές έρευνες τις οποίες εντόπισα, ανατρέχοντας στη σχετική βιβλιογραφία, εστιάζονται: α) στα εγγόνια και

στο πώς οι γιαγιάδες εκπληρώνουν για άλλη μια φορά τον ρόλο που έμαθαν ως μητέρες, καθώς και β) στο κατά πόσο οι γιαγιάδες μπορούν να συνεργάζονται και να στηρίζουν τις νέες μητέρες ή να τις αντιμάχονται και να τις υπονομεύουν. Πλήθος άλλωστε είναι και τα στερεότυπα της «πεθεράς» που ανακατεύεται.

Αν και η γιαγιά θεωρείται σεβαστό πρόσωπο, η εικόνα που αυθόρμητα σχηματίζεται στον νου παραμένει σε μεγάλο βαθμό εκείνη της μαυροφορεμένης γριούλας που απεικονιζόταν στα αναγνωστικά της εποχής της Λόλας², ενώ η εικόνα της γριάς γενικότερα εξακολουθεί να συνυπάρχει με απαξιωτική χροιά. Δηλαδή ΚΑΙ εδώ η γυναίκα ανεβαίνει αξιολογικά σε σχέση με τη φροντίδα των παιδιών, με τον ίδιο τρόπο που «αγιάζει» όταν γίνεται μητέρα. Έχοντας πλέον συνειδητοποιήσει, σε μεγάλο βαθμό, ότι η μητρότητα είναι ένας θεσμός διαποτισμένος από μια σύνθετη κοινωνικο-πολιτισμική μυθολογία, είναι καιρός να εξετάσουμε και εκείνον της γιαγιάς, ο οποίος δεν έχει ακόμη διερευνηθεί με την προσοχή που του αξίζει.

Ενδιαφέρονται ιδιαίτερα για την εξέλιξη της σχέσης ανάμεσα στις μητέρες και τις κόρες τους αφού οι τελευταίες γίνουν μητέρες, και τους τρόπους με τους οποίους η σχέση αυτή εμπλουτίζεται ή περιορίζεται, με τη φροντίδα των εγγονιών να αποτελεί σημείο σύγκλισης ή σύγκρουσης ανάμεσα στις δύο γενιές γυναικών. Για τον σκοπό αυτό, γυναίκες μου παραχώρησαν ημιδομημένες συνεντεύξεις και αποκρίθηκαν σε μια σειρά ανοιχτών ερωτήσεων με βάση τις οποίες, μέσα από το πρόσωπο της σημερινής γιαγιάς, προσπάθησα να συλλέξω στοιχεία για τρεις γενιές. Συνομίλησα με γυναίκες που είναι γιαγιάδες, ενώ εξακολουθούν να έχουν και τον ρόλο της μητέρας, και τους

2. Η Λόλα ήταν η πρωταγωνίστρια του αναγνωστικού του 1949 με τίτλο «Τα καλά παιδιά» και παρέμεινε και στο «Αλφαβητάριον» του 1955 με το οποίο τα παιδιά της Α΄ Δημοτικού, έως και το 1974, μάθαιναν τη γλώσσα, κανόνες καλής συμπεριφοράς, αλλά και τη ζωή μέσα στην οικογένεια. Τα αναγνωστικά των Ι.Κ. Γιανέλη και Γ. Σακκά είχε φιλοτεχνήσει ο Κώστας Γραμματόπουλος.

ζήτησα να μου δώσουν στοιχεία για τις κόρες και εγγονές που ήταν οι ίδιες κάποτε. Το εγχείρημα έγινε με πλήρη συνείδηση των αλλαγών που επέφεραν οι κοινωνικοϊστορικές συγκυρίες που πλασιώνουν και διαφοροποιούν, για παράδειγμα, τη σημερινή μητέρα από τη μητέρα που υπήρξε κάποτε η γιαγιά. Συνολικά, πραγματοποιήθηκαν είκοσι συνεντεύξεις, καθώς στις τελευταίες διαπιστώθηκε κορεσμός στη συλλογή δεδομένων, με την έννοια πως υπήρχε μεγάλη αλληλεπικάλυψη των στοιχείων που ανέφεραν οι γυναίκες, ενώ οι νέες πληροφορίες ήταν αντίστοιχες με τις ήδη υπάρχουσες.

Οριοθέτησα την παρούσα εργασία σε γιαγιάδες-από-κόρες όχι μόνο επειδή αφορά την προσωπική μου ιστορία, αλλά και για τουλάχιστον δύο επιπλέον λόγους. Ένας είναι ότι η σχέση μάνας-γιου αποτελεί ένα άλλο ξεχωριστό πεδίο έρευνας και ανάλυσης-κατανόησης. Άλλος λόγος, η βαθιά ανάγκη που εξακολουθεί να υπάρχει για την καταγραφή, ανάδειξη και επικύρωση των σχέσεων μεταξύ των γυναικών στην πατριαρχία. Με άλλα λόγια, η επιλογή μου –και οριοθέτηση του θέματος– δεν αφορά κάτι εξαιρετικό δεδομένο, καθώς δεν είναι δεδομένη η αγάπη της μιας γυναίκας προς μιαν άλλη, ακόμα και όταν αυτές είναι η μία που έχει γεννήσει την άλλη.

Στη δεκαετία του 1990, είχα πάρει χωριστές συνεντεύξεις από ζευγάρια μητέρων-γιαγιάδων και διαπίστωνα πως ο μεγάλος βαθμός ομοφωνίας σε αυτά που μου ανέφεραν μου επιτρέπει να βασιστώ σε όσα λέει η μία για την άλλη. Επιπλέον, ενώ σχεδιάζα την έρευνα, είχα την εντύπωση ότι παραλίγο να κάνω το ίδιο λάθος που ισχυρίζομαι ότι κάνουν άλλοι, όταν προσπαθούν να διαχωρίσουν τεχνητά την εμπειρία της μάνας από αυτήν της κόρης, έτσι όταν ξεκίνησα να καταγράφω τα παραδείγματα από μητέρες και κόρες, στην αρχή αφορούσαν διαφορετικά πρόσωπα. Το συνεχές μάνας-κόρης δεν διατρέχει απλώς διαφορετικές γενιές. Ενυπάρχει σε μία και μόνο γυναίκα που σε διαφορετικές περιόδους παίζει συνήθως διπλό ρόλο (εγγονή και κόρη, μητέρα και κόρη, καθώς και γιαγιά και μητέρα), ορισμένες

φορές τρεις ρόλους (μητέρα και κόρη και εγγονή, ή γιαγιά, μητέρα και κόρη, ή προγιαγιά, γιαγιά και μητέρα) και σπανιότερα τέσσερις (γιαγιά, μητέρα, κόρη και εγγονή).

Όταν σκέφτηκα να ομαδοποιήσω τα λόγια των γυναικών αναλόγως με το αν μιλούσαν ως γιαγιάδες, μητέρες, κόρες ή εγγονές, αρχικά μπερδεύτηκα και μετακινούσα τα λόγια τους από τη μία ενότητα στην άλλη. Θεωρώ ότι ήταν μια μάλλον αυθαίρετη πράξη ο διαχωρισμός των διαφορετικών ρόλων μιας γυναίκας. Τελικά αποφάσισα να συμπεριλάβω αυτούσια τα λόγια των γυναικών στις διάφορες θεματικές ενότητες, αλλά και να τα παρουσιάσω ανάλογα με τις γενιές, έχοντας πλήρη συνείδηση πως η φωνή μίας και μόνο γυναίκας μεταφέρει ταυτόχρονα την εμπειρία διαφορετικών γενεών.

Στο κείμενο που ακολουθεί, αναφέρομαι αρχικά στο προσωπικό μου σημείο εκκίνησης, περιλαμβάνοντας τις προσδοκίες και τις προκαταλήψεις μου. Συνεχίζω με μια απόπειρα σκιαγράφησης της σημερινής Ελληνίδας γιαγιάς, αναφέροντας λίγα δημογραφικά στοιχεία σε σχέση με το ευρύτερο ευρωπαϊκό πλαίσιο, εντοπίζοντας τις κοινωνικές αναπαραστάσεις, εξετάζοντας τις αναπτυξιακές και κοινωνικές διαστάσεις του ρόλου της γιαγιάς και καταγράφοντας συνοπτικά ορισμένα χαρακτηριστικά της σχέσης με τα εγγόνια. Σε μια δεύτερη ενότητα παρουσιάζω ορισμένες θεωρητικές προσεγγίσεις στη σχέση μητέρας-κόρης-γιαγιάς, ενώ σε μια τρίτη ο λόγος δίνεται στις γυναίκες, σε ορισμένα από αυτά που μου είπαν στις συνεντεύξεις, όπου μιλούν ως εγγονές, κόρες, μητέρες και γιαγιάδες. Το κείμενο ολοκληρώνεται με κάποια συμπερασματικά σχόλια αναφορικά με τον κύκλο της μητρότητας. Από την αρχή, παρεμβάλλονται αυτούσια τα λόγια των γυναικών με τις οποίες μίλησα, ενώ λιγότερες φορές παρατίθενται και φράσεις γνωστών στοχαστριών, σε μια προσπάθεια υπογράμμισης ή ανάδειξης συγκεκριμένων θέσεων.

Το παρόν κείμενο αντιπροσωπεύει την προσπάθειά μου να αποτυπώσω ορισμένες απόψεις, που είτε βασίζονται σε επιλεγμένους στο-

χαστές και στοχάστριες, χωρίς να έχει γίνει προσπάθεια εξαντλητικής παρουσίασης της σχετικής βιβλιογραφίας, είτε τεκμηριώνονται στα λόγια των γυναικών με τις οποίες μίλησα, ή τέλος εκφράζουν προσωπικές μου απόψεις. Δεν φιλοδοξώ να παρουσιάσω δεδομένα που μπορούν να θεωρηθούν γενικά και απόλυτα, απλώς ελπίζω να προσφέρω ερεθίσματα και να θέσω ερωτήματα.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ ΧΟΥΝΤΟΥΜΑΔΗ

ΓΙΑΓΙΑ, ΠΕΣ ΜΑΣ ΠΟΙΑ ΕΙΣΑΙ

Με εκκίνηση τα ξεπερασμένα στερεότυπα, αλλά και τις απαιτήσεις του σύγχρονου τρόπου ζωής, η Αναστασία Χουντουμάδη προτείνει μια νέα θεώρηση της θέσης της γιαγιάς στη δομή της σύγχρονης οικογένειας. Μέσα από συνεντεύξεις, η συγγραφέας αναδεικνύει τις πολλαπλές διαστάσεις ενός ρόλου τόσο παραδοσιακού ώστε να θεωρείται (χωρίς όμως στη σύγχρονη πραγματικότητα να είναι) αυτονόητος. Λαμβάνοντας υπόψη τις παγκόσμιες δημογραφικές τάσεις περί παράτασης της τρίτης ηλικίας και τις συνάδουσες προσαρμογές στους κοινωνικούς και εργασιακούς κανόνες, η λέξη γιαγιά αποκτά πλέον νέα πολιτιστική ετυμολογία.

Από την ανάγνωση του βιβλίου αναδύεται το πόσο η αλληλεγγύη ανάμεσα στις γενεές, ανάμεσα στις μητέρες και τις κόρες —όταν καταφέρνει να υπάρξει—, λειτουργεί ενδυναμωτικά, ανοίγοντας τον ορίζοντα σε ένα, πλήρες νοήματος, αληθινό δώρο ζωής.

ISBN 978-960-484-755-6

9 789604 847556

Κωδ. μηχ/σης 25.189

www.epbooks.gr